

կրին ոչ — համեմատական արդիւնքը, և այլն: Մինչև անգամ, այս տնտեսագէտները՝ ամբողջովին զուտ քաղաքական տնտեսութիւնը շինելու համար, շատացած են մի միայն սա սկզբունքով թէ՛ «մարդս ամեն պարագայի մէջ հետամուտ կ'ըլլայ իրեն համար հայթայթելու ամենէն շատ զոհացումը՝ ամենէն քիչ նեղութեամբ»։ Այսպէսով, դասական տնտեսագէտները հետամուտ եղան յետին պարզութեան վերածելու իրենց ուսումնասիրութեան նիւթը, նկատելով մարդս իւր էակ մը որ մի միայն կը շարժի իւր շահուն դրամամբը, խօսքով լատինացւոց *homo economicus* կոչածը։

Սակայն, կէս դարէ աւելի է որ սկըսած են այլևս հերքել այս մէթոտին զօրութիւնն ու կարեւորութիւնը։

Նորակազմ դպրոցը, ընդհակառակն, կը յանձնարարէ մակածական դպրոցը, այն մէթոտը զոր Պէյքըն արդէն ներմուծած է քանի մը դարէ ի վեր քնական և ֆիզիքական գիտութիւններուն մէջ։ Տնտեսական գետնին վրայ այս մէթոտը այսօր կը կոչուի, մանաւանդ Գերմանիոյ մէջ ուր գրեթէ միայն այդ է գործածուածը, իրականապետական (réaliste) դպրոց։ Ան կը մերժէ որոնել վերացեալ մարդը վարող ընդհանուր օրէնքներ, այլ միայն կը փնտռէ պատմական օրէնքներ, որոնք կը վարեն որոշեալ ընկերութեան մը մէջ՝ որոշեալ միջոցի մը մէջ ապրող մարդիկը։ Ան կը հետամտի մի միայն համբերատար և յառատ և դիտողութեանը ընկերային ամեն եղելութիւններուն, այնպէս՝ ինչպէս որ անիկ յայտնուած են իրենց ներկայ վիճակին մէջ՝ վիճակագրութեամբ կամ ճաշարդներու կողմանէ տրուած տեղեկութիւններուն շնորհիւ, և իրենց տեղեկ վիճակին մէջ ալ՝ պատմութեամբ։ Այս դպրոցը կը կոչուի նաև պատմական դպրոց, վասն զի կը յաւակնի ըսել թէ պատմութիւնն է որ՝ մեզի սորվեցնելով թէ ինչպէս կազմուած են տնտեսական և ընկերական հաստատութիւնները (institutions) և թէ ասոնք ինչպէս կը կերպարանափոխուին,

ինքը միայն կարող է զմեզ լուսաւորել ընկերային եղելութիւններուն ճշմարիտ հանգամանքին մասին։

Ինչպէս որ վերը յիշեցինք, պատմական դպրոցը Գերմանիոյ մէջ ծագում առած է 1843ին շնորհիւ Ռոֆէսօր Վիլհէլմ Ռօշերի՝ Հիմունք Քաղաքային Տրեստեստիան անուն երկին մէջ։ Այս միջոցիս Գերմանիոյ մէջ անոր գլխաւոր և կարեւոր ներկայացուցիչներն են Պիլիէր, Պրէնթան, Լէքսիս, Շօլլէր և Վակնէր։ Եւ Պիլիէրոյ մէջ ալ Լիէմի Համալսարանին հանրածանօթ ուսուցիչ Մ. րը Լավըլէյ՝ որ 20 տարիներէ ի վեր պաշտպան կանգնած է սոյն դպրոցին։

Սակայն, գրեթէ վերոյիշեալ թուականին, Պրանսայի մէջ ալ ընկերային գիտութիւններուն մէջ պատմական մէթոտը փառաւորապէս կը հաստատուէր Le Playի Երոս Կաքի Գործաւորներ ու Les Ouvriers Européens — 1855) մասին հրատարակած գրութեամբը և այս մէթոտը անկէ ի վեր ամենայն հաւատարմութեամբ գործադրուեցաւ այն դպրոցէն որ Le Playի դպրոց անունը կը կրէ ի յիշատակ անոր հիմնադրին։ Այսու հանդերձ դպրոցին գործածած պատմական մէթոտը այնքան տարբեր է գերմանական դպրոցինէն որ մեծագոյն սխալ մը գործուած կ'ըլլայ զանոնք իրարու հետ շփոթելով. որովհետև, Le Play մեկնելով սա սկզբունքէն ըստ ուրում ընկերային գիտնին վրայ հնարելիք բան չիկայ, ամենէն աւելի անցեալին մէջ կ'երթայ որոնելու դասեր և օրինակներ և շատ պահանջողական կը հանդիսանայ գործողութեան յայտագրի մասին։ Մինչդեռ գերմանական դպրոցը անցեալին մէջ կը փնտռէ մի միայն սերմը կամ արմատը այնու որ ներկային կը կազմէ և իւր յայտագրին մէջ ալ շատ յառաջադիմական և մինչև իսկ արմատական կը հանդիսանայ։

Պատմական և իրականապետական մէթոտին կը վայլէ կցել այն մէթոտն որ՝ պատմական նիւթակոնքի անունն ներքէ՝ գովարանուած է գիտական կամ ա-

ւելի լաւ մարքասյին կոչուած ընկերվա-
րութենէն որոյ մասին քիչ յետոյ առիթ
պիտի ունենանք խօսելու:

Այսու ամենայնիւ, պատմական դպրո-
ցին բուռն հոսանքին հակառակ արտա-
ծական մեթոտը (méthode déductive)
բնաւ երբէք մնում չ'է. ան այսօրուան
օրս կ'ապրի երկու նորածագ դպրոցնե-
րու մէջ որոնք իւր ցոյրերն են:

Նախ և առաջ մաթեմատիքական կո-
չուած դպրոցը, ասիկայ ի նկատի կ'առ-
նու այն յաւարերութիւնները, որք կը
հաստատուին մարդկանց միջև իբր հաւա-
սարակչութեամբ յարաբերութիւններ, յար և
նման անոնց զորս մեզ կ'ուսուցանէ մա-
թեմատիքական մեքենագիտութիւնը, և
ճիշտ ասոնց պէս ալ ընդունակ ալճեպրա-
կան հաւասարութիւններու վերածուելու:

Այս դպրոցին ծնունդ տուողն է Գուռ-
նոյ ֆրանսացին¹, ասկէ գրեթէ եօթանա-
սուն տարի առաջ. այն ատենը, բնաւ յա-
ջողութիւն չի գտաւ. սակայն մաթեմատի-
քական այդ մէթոտը վերջերս պատիւի
արժանացաւ Անգլիոյ մէջ՝ շնորհիւ Սթան-
լէյ ձիվընսի, Մարշալի և Ինքուօրթի,
Ֆրանսական Զուիցերիոյ մէջ՝ շնորհիւ
Վալլրասի, Խտալիոյ մէջ՝ շնորհիւ Փան-
թալէօնիի և Վ. Փարէթոյի, Գերմանիոյ
մէջ՝ շնորհիւ Կոսսսնի և Լաուհարդտի և
Միացեալ Նահանգաց մէջ ալ՝ շնորհիւ
Իրվինկ Թիշլերի:

Իսկ երկրորդն է ցոյցերուական կոչուած
դպրոցը, (որ աստիճանական ալ կը կոչուի՝
իւր ամենին նշանաւոր ներկայացուցիչնե-
րուն այդ ազգութեան պատկանեցնուն պատ-
ճառաւ) որ կը յարի մի միայն այն տե-
սութեան որ կը գովաբանէ արժէքը (va-
leur) կացուցանելով զայն կեղծոն ամ-
բողջ տնտեսագիտութեան. և, քանի որ,
ըստ իրեն ուրիշ բան չ'է եթէ ոչ մարդու
փափաքներուն արտայայտութիւնը, բնա-
կանաբար այդպէսով տնտեսագիտութիւնը
կ'երթայ վերածուելու մարդկային փա-

փաքներուն ուսումնասիրութեանը, ուսու-
մնասիրութեանը այն պատճառներուն որ
զայնս կ'աւելցնեն և կամ կը նուազե-
ցնեն, այսինքն թէ շատ նրբին հոգեբանա-
կան վերլուծութեան մը:

Ուրեմն մեր ըսածներէն կը հետի որ
այդ երկու դպրոցներն ալ կը գործածեն
արտածական մէթոտը՝ տանելով զայն իւր
ծայր աստիճանին:

Այսու հանդերձ, եթէ մաթեմատիքական
և հոգեբանական դպրոցներուն մէջ կը
յայտնուի Ռիգարտոյի վերացական մէթո-
տը, սակայն կարող ենք ըսել որ մեծա-
նուն Ժ.-Ա. Սէյի բնական կոչուած մե-
թոտին մէջ ալ երևան կուգայ գործարա-
նական (organisiste) մէթոտը որ զՔադա-
քական Տնտեսութիւնը ուրիշ բան չ'ընել
եթէ ոչ մաս մը խնական Պատմութեան
և Կենսաբանութեան, մարդկային ընկե-
րութիւնները նմանցնելով կենդանի էակ-
ներու և անոնց ամեն հաստատութիւնները
(institutions) ալ միեւնոյն պաշտօններու
յարմարեցումը գործարաններու (organe),
և այդպէսով բնախօսական օրէնքներու փո-
խադրելով ընկերային օրէնքներուն մէջ,
Հետեաբար, ըստ այս տեսութեան, Սա-
կարանը սիրտն է, հարուստներն ալ ձառ-
պային հիստաւոր, ինտէլիգէնները՝ չղա-
յին դրարները, գործաւորներն ալ դեղեր-
ները, եայլն, եայլն:

Սակայն այս դպրոցը, որ յարդի բո-
ցի նման վայրկեան մը փայլած է, այժմ
խաւարման մէջ է: Այսօր ընկերաբաններէն
շատեր կը բողոքեն այդ նմանութիւննե-
րուն դէմ. և նոյն ինքն լիբրալիթ Սիգն-
սըրը, որ ամենէն առաջ և ամենէն աւելի
ինքն էր պարզողը յիշեալ նմանութիւննե-
րուն, ետքէն հրատարակած իւր Սկզբունք
ընկերային հարաբերութեան անուն գրքին մէջ ուժգին
բողոքած է կենդանական յօրինուածու-
թեան և մարդկային ընկերութիւններուն
միջև նմանութեան ամեն զապափարի դէմ:

1. Recherches sur les principes mathématiques
des richesses — 1838,

Բ.

Դպրոցները՝ իրենց ծրագրած նպատակին տեսակետով։

Դժբաղդաբար, Տնտեսագէտները մի միայն հետեւիւի մէջտնի մասին չ'է որ իրարմէ անշտառաւ եւ զանազան դպրոցներու են բաժնուած. այլ իրենց կատարելիք գործողութեանը ծրագրի մասին է որ ամենէն աւելի տարբեր տարբեր բազմաթիւ դպրոցներու բաժնուած են՝ դպրոցներ՝ որոնց թիւը կը հասնի փոխտնօրինները իրարմէ զատող դպրոցներու թուոյն։ Թէ այս պարագան որքան նուազ պատուաբեր է Տնտեսագիտութեան, տեսէ՛ք այս մասին ինչ կ'ըսէ նշանաւոր Բրոֆէսէօրն Մ. Ժիտ՝

« Ախիկայ, անժխտելի կերպիւ, մեծու-
« թեան նշան մը չ'է։ Չի բաւեր, ինք-
« զինքը մխիթարելու համար, ելնել ըսել
« որ քաղաքական տնտեսութիւնը դեռ
« հազիւ հազ մէկ դարու զոյութիւն ունի
« և թէ այդ թերութիւնն ալ ժամանակին
« հետ կ'անհետանայ։ Ուրիշ գիտութիւն-
« ներ՝ որք իրմէ աւելի մեծ չ'են տարիքով,
« որոնք հազիւ մարդու մը կեանքի շրջա-
« նը անցած են, յաւրդած են արդէն
« կազմելու ամբողջութիւն մը սկզբունք-
« ներու, որոնք բաւական ստոյգ հանգա-
« մանք մը ունին ամեն զայնս մշակողնե-
« րուն գրեթէ միաձայն հաճութիւնը ստա-
« նալու համար։ Իրաւունք ունենայինք
« թերեւ այդ միւնտյն համաձայնութիւնը
« ուշ կամ կանուխ յուսալու նաև տըն-
« տեսագէտներու միջև, եթէ կարծեցնե-
« րու տարբերութիւնը կայանար մի միայն
« եղելութեանց դիտողութեանը և զայնս
« միացնող յարաբերութիւններուն արտա-
« յայտութեանը մէջ։ Սակայն, ափսոս
« որ այդ կարծիքի անհամաձայնութիւն-
« ները կը զգչին հետապնդելիք վախճա-
« նին, ցանկալի խտէալին և անոր հաս-
« նելու համար յատուկ եղած միջոցնե-
« րուն։ Եւ այդ անհամաձայնութիւնները
« կարող են դադրիլ միայն այն օրը՝ երբ
« մարդկային ազգին բարոյական, քաղա-

« քական և ընկերական միութիւնն ալ ի-
« րագործուելու ըլլայ »։
Ժամանակակից տնտեսական շարժումին
մէջ կարելի է որոշել հինգ տեսակ դպրոց
և, կամ, հինգ տեսակ ձգտում, որոնց
հանգամանքը պայծառապէս որոշ է և ու-
րոնք հետեւեալներն են։

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՈՒՆՃԵՆ

Փարիզ

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆՔ

1908/

Ն Շ Ա Ն Ա Ռ Ր Հ Ա Ն Գ Ո Ւ Յ Ե Ա Լ Ք

Ճ Ր Ա Ն Ս Ո Ւ Ա Գ Ո Բ Է

Վախճանն ու վեց տարեկան վախճանե-
ցաւ Գաղղիոյ այս երեւիլ մատենագիր —
սակագեմականը (1908 Մայիս 23)։ Ար-
դէն իսկ անառողջ վիճակի մը մատնուած,

տարիէ մը հետէ՝ վրայ
հասաւ իր Աննէթ
ըրոջ մահուան կրա-
կիծն ալ, և որուն հե-
տեանք՝ շարաթ մը
վերջ մահաշունչ քա-
մէն ցնցուեցաւ և
ինկաւ։

Ժամանակակից գրականութեան մէջ
մեծ տեղ մը գրաւեց Գորէ, և ժառանգեց
քանաստեղծ, վիպասան ու քառերագիր
տիտղոսները։ Ծնաւ ի Բարիք 1842 Յու-
նուար 12ին, և ուսմունքներն սկսաւ Սէն-
Լուի լիկէոնը, բայց չկրցաւ աւարտել,
վասն զի — կը պատմէ

« Ընտանիքս այնքան աղքատ էր որ սոփոսեցայ վար-
ժարանը թողուլ և դրած շահիւ։ Տասնութ տարեկան
էի, երբ հայրս յաւրդեցաւ զիս իր ընդօրինակիչ ըն-
դունել տալ պատերազմական նախարարութեան մէջ,
ուր ինք քարտուղար էր։ Բայց իրմէ ժառանգած էի բա-
նաստեղծութեան համար մեծ սէր մը, և շատ ատեն
վարչութեան թուղթերուն վրայ ոտանաւորներ կը գրէի,
սունց սակայն թերահաւու պաշտօնիս կիրարկումին
մէջ, յի գտնուած գրասենեակիս պետք գրաւէր անձ մըն